

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΗΠΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1949-1953 : ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Γεώργιος Σταθάκης, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Η Πολιτική της Περιόδου 1949-1950

*"Μία ειλικρινής και έγκυρη αξιολόγηση της πολιτικής που ακολουθήσαμε στο παρελθόν οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι τα αποτελέσματά της ήταν αρνητικά. Σταματήσαμε τον κομμουνισμό· αλλά δεν έχουμε τίποτα βιώσιμο στη θέση του. Δώσαμε μεγάλη βοήθεια στην Ελλάδα· αλλά μόνον ένα μικρό μέρος της έφθασε στους Έλληνες που τη χρειάζονται περισσότερο. Πληρώσαμε για ακριβές επενδύσεις· αλλά όσο τις εξετάζουμε τόσο λιγότερο νόημα φαίνεται να έχουν ... Αποκαταστήσαμε την τάξη· αλλά αυτή η τάξη προστατεύεται από διαδοχικές κυβερνήσεις που είναι αδύναμες, αντιδημοφιλείς, αναξιόπιστες και διαβρωμένες από τη διαφθορά. Προκαλέσαμε την ανασυγκρότηση, αλλά μόνο στα χαρτιά· η Ελλάδα δεν δείχνει ακόμα σημάδια ότι ... μπορεί να στηριχθεί στον εαυτό της στο μέλλον. Χτίσαμε δρόμους· σύντομα θα καταρρεύσουν. Αυξήσαμε τους μισθούς· οι τιμές αυξήθηκαν πιο γρήγορα. Δώσαμε πλοία· τα έσοδα τους δεν επιστρέφουν στην Ελλάδα. Συνοπτικά, στην Ελλάδα έχουμε ότι είχαμε και στην Κίνα - μια χώρα διαλυμένη από τον πόλεμο, με τεράστια κοινωνικά προβλήματα και χωρίς θεμελιακές αλλαγές, που αντιμετωπίζει ένα σημαντικό πληθωρισμό και συνεχίζει να επιβιώνει χάρις στη δικιά μας συνεχιζόμενη βοήθεια."*¹

Οι παραπάνω διαπιστώσεις του Tenenbaum γίνονται δύο χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Απαισιόδοξες και ιδιαίτερα αρνητικές, σχεδόν πολεμικές, απέναντι στην πολιτική της περιόδου 1947-1950, υποδεικνύουν ως απόλυτα αναγκαία την αναθεώρηση της πολιτικής των ΗΠΑ στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια ο Tenenbaum, αφενός μεν επικαλείται το πρόγραμμα σταθεροποίησης της οικονομίας ως την ενδεδειγμένη πολιτική για την αντιμετώπιση των συσσωρευμένων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας, αφετέρου δε ενθαρρύνει τη μεταστροφή των πολιτικών προτιμήσεων των ΗΠΑ από τις "αδύναμες" κυβερνήσεις του Κέντρου στη "λύση Παπάγου". Εδώ θα περιοριστούμε στο θέμα της σταθεροποίησης, αν και κάποιες επισημάνσεις θα γίνουν και για το δεύτερο θέμα.

Το οικονομικό ζήτημα είχε εμφανιστεί ως ζήτημα άμεσης προτεραιότητας το φθινόπωρο του 1949 αμέσως μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Μόνο που τότε η σταθεροποίηση της οικονομίας αντιμετωπιζόταν ως συνάρτηση του περιορισμού των αμυντικών δαπανών και ως απόλυτα συνδεδεμένη με την μεγέθυνση της οικονομίας. Ο πρεσβευτής Grady είχε με σαφήνεια διατυπώσει την προβληματική αυτή σε μία από τις επιστολές του

1. Locker to Amb. Wood, Memorandum by E. Tenenbaum on U.S. Policy in Greece, Nov. 7 1951, Special Representative to Europe - Country Files: Greece.

προς τον έλληνα πρωθυπουργό: "Τα σχέδια της Αμερικάνικης Κυβέρνησης για τη συνέχιση της στρατιωτικής βοήθειας στην Ελλάδα στηρίζονται στην προσμονή ότι η φύση και ο βαθμός των δραστηριοτήτων των Ενόπλων Δυνάμεων θα είναι τέτοιος που δεν θα επιβάλει δυσβάσταχτα βάρη στην εγχώρια οικονομία".² Λίγους δε μήνες πριν είχε χαρακτηρίσει το 1950, σαν "έτος μεγάλων ευκαιριών για την Ελλάδα",³ εφόσον το τέλος του εμφυλίου επέτρεπε τη δραστική μείωση των στρατιωτικών δαπανών και την αποδέσμευση οικονομικών πόρων που θα μπορούσαν πλέον να κατευθυνθούν σε αναπτυξιακά έργα.

Τον Ιανουάριο του 1950, ο Grady ζήτησε από το νέο πρωθυπουργό Θεοτόκη⁴ να δώσει την πλήρη υποστήριξή του στο πρόγραμμα περικοπών, που είχε καταρτιστεί από κοινού από τους στρατηγούς Παπάγο και Vanfleet, αρχηγό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και επικεφαλής της JUSMAPG αντίστοιχα. Αυτό προέβλεπε τη μείωση των ενόπλων δυνάμεων στο μισό της δυναμικότητάς τους σε διάστημα 14 μόλις μηνών.⁵ Το πρόγραμμα "αποστρατικοποίησης" έγινε δεκτό, παρά τους ενδοιασμούς των ελληνικών πολιτικών και στρατιωτικών κύκλων. Οι ενδοιασμοί αυτοί είχαν ως αφετηρία την ιδιόρρυθμη πολιτική συγκυρία των αρχών του 1950. Τα μεν πολιτικά κόμματα, εν όψει των επερχόμενων εκλογών της άνοιξης του 1950, δίσταζαν να υποστηρίξουν μέτρα που έθιγαν τα εισοδήματα σημαντικών κοινωνικών ομάδων⁶ οι δε στρατιωτικοί κύκλοι, ενισχυμένοι από τον εμφύλιο και με σαφείς βλέψεις για έναν ενεργό ρόλο στη μετεμφυλιακή πολιτική σκηνή, παρέμεναν αρνητικοί απέναντι στην αιφνίδια συρρίκνωση των ενόπλων δυνάμεων.

Την ίδια περίοδο το οικονομικό ζήτημα αποτέλεσε αντικείμενο διαβουλεύσεων στην Ουάσινγκτον. Στις αρχές Ιανουαρίου ορίστηκε μια Επιτροπή Εμπειρογνομημόνων των Υπουργείων Εξωτερικών και Οικονομικών, της ECA/W και του Federal Reserve Board για να καταρτίσει ένα μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα που θα αντιμετώπιζε, σε μόνιμη πλέον βάση, τα ζητήματα της σταθεροποίησης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.⁷ Μετά την οριστική εγκατάλειψη των φιλοδοξων επενδυτικών σχεδίων που είχαν τεθεί αρχικά το 1947 με το Δόγμα Truman και ένα χρόνο αργότερα με το τετραετές πρόγραμμα του Σχεδίου Marshall,⁸ το ενδιαφέρον της αμερικάνικης πλευράς όσον αφορά στο αναπτυξιακό ζήτημα είχε αποκλειστικά στραφεί σε δύο κατευθύνσεις: α) στις θεσμικές μεταβολές, που θα

2. Grady to Diomedes, Let. Oct. 23 1949, Athens Embassy - Confidential Files (AE-CF) 1950-52:500.

3. Statement by Ambassador Grady on the Reduction of the Greek Armed Forces, Oct. 25 1949, AE-CF 1950-52:500.

4. Grady to Theotokis, Let. no. 1 Jan. 17 1950, AE-CF 1950-52:500.

5. Το τελικό σχέδιο προέβλεπε τις εξής περικοπές (όλοι οι αριθμοί σε χιλιάδες):

	Ιούν.1949	Ιαν.1950	Ιούν.1950	Ιαν.1951
Ελληνικός Εθνικός Στρατός	197	147	114	80
Βασιλικό Ναυτικό	14	12	10	7
Βασιλική Ελληνική Αεροπορία	7	6	6	6
Εθνοφυρουρά	32	31	31	31
Κατηγορία Τ* (Μακρόνησος)	4	10	-	-
Σύνολο	264	206	161	124

Πηγή: ο.π. Grady to Theotokis

6. Οι αμυντικές δαπάνες περιελάμβαναν πληθώρα άμεσων και έμμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων: επιδόματα στις οικογένειες των στρατευμένων, έκτακτες κατηγορίες επιδομάτων, ειδικές κατηγορίες συνταξιών. Παράλληλα η άμυνα ουστούσε βασικό τομέα απασχόλησης πολιτικού προσωπικού.

7. Sec. State to ECA/G, Teleg. ecato A-122, Jan. 22 1950, Special Representative to Europe - Country Files: Greece.

8. Stathakis (1993), Thomadakis (1989).

απάλασαν τη λειτουργία του βιομηχανικού τομέα από τις αναχρονιστικές διατάξεις του μεσοπολέμου και τον έντονο κρατικό παρεμβατισμό και β) στα έργα υποδομής (ειδικά στον ενεργειακό τομέα) που θα διευρύναν τις επενδυτικές δυνατότητες της οικονομίας και θα ενθάρρυναν την ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών από το εγχώριο και διεθνές ιδιωτικό κεφάλαιο. Οι κατευθύνσεις αυτές είχαν επίσημα τεθεί από τον επικεφαλής της ECA στην Ευρώπη Hoffman, κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα τον Αύγουστο του 1949.⁹

Οι προτάσεις της Επιτροπής περιελάμβαναν μια σειρά από άμεσες και μεσοπρόθεσμες θεσμικές μεταρρυθμίσεις, ενώ παράλληλα πρόκριναν σειρά μέτρων για την άμεση βελτίωση των δημοσιονομικών δεδομένων και τον περιορισμό του πληθωρισμού.¹⁰ Για πρώτη δε φορά διατυπώθηκε η πρόταση να καταρτιστεί ένα "νομοματικό σχέδιο", που να αποτυπώνει τους πληθωριστικούς και αντιπληθωριστικούς παράγοντες της οικονομίας, και να αποτελεί τον οδηγό στη λήψη των αποφάσεων αναφορικά με τη δημοσιονομική και τη νομισματική πολιτική.

Η πρώτη χρήση των προτάσεων αυτών ήταν πολιτική. Αποτέλεσαν το περιεχόμενο της "Επιστολής Grady"¹¹ προς τον Βενιζέλο στις 31 Μαρτίου του 1950. Με την Επιστολή αυτή οι ΗΠΑ έκαναν σαφείς τις προθέσεις τους, αμέσως μετά τις εκλογές, να υποστηρίξουν μια κυβέρνηση των κομμάτων του Κέντρου υπό τον Πλαστήρα. Ως άλλοθι στην αποκάλυπτη αυτή επέμβαση χρησιμοποιήθηκαν τα οικονομικά μέτρα. Η επιστολή απαριθμούσε το σύνολο των μέτρων που η αμερικανική πλευρά έκρινε ως αναγκαία για τη συνέχιση της οικονομικής βοήθειας και καλούσε τη νέα Βουλή να επιλέξει μία κυβέρνηση ικανή να τα προωθήσει. Με λιγότερο διπλωματικό τρόπο υπογράμμιζε ότι, κατά τη γνώμη της αμερικανικής κυβέρνησης, η κυβέρνηση Βενιζέλου (ως συνασπισμός του Λαϊκού κόμματος και των Φιλελευθέρων) που είχε αναλάβει εντολή από το βασιλέα για το σχηματισμό κυβέρνησης και ετοιμαζόταν να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή, δεν συνιστούσε τέτοια περίπτωση.

Μετά την υποχώρηση του παλατιού και του Βενιζέλου,¹² ορκίστηκε η κυβέρνηση Πλαστήρα που παρουσίασε το κυβερνητικό της πρόγραμμα στα τέλη Απριλίου. Αυτό καταρτίστηκε από την Επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής¹³ και περιέλαβε πρακτικά τις περισσότερες από τις υποδείξεις για θεσμικές μεταρρυθμίσεις (δημοσιούπαλληλικός κώδικας, φορολογική μεταρρύθμιση, μείωση φορολογικών επιβαρύνσεων της βιομηχανικής παραγωγής, κατάργηση δασμών σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, ενίσχυση αρμοδιοτήτων Νομισματικής Επιτροπής, κ.λπ.) τις οποίες είχε προτείνει η Επιτροπή στην Ουάσινγκτον. Το πρό-

9. J. McFall, First Secretary of Embassy to Sec. of State, Visit of ECA Administrator P. Hoffman and Party to Athens, Aug. 26 1949, AE-CF 1949:500.

10. Η Εκθεση της Επιτροπής πρότεινε την εισαγωγή δελτίου για τα βασικά αγαθά, την απελευθέρωση των τιμών, την αύξηση των φόρων και την περικοπή των δαπανών του προϋπολογισμού, τον περιορισμό των πιστώσεων, την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της Νομισματικής Επιτροπής και την αναθεώρηση των συστημάτων προσδιορισμού των τιμών ασφαλείας των αγροτικών προϊόντων και των μισθών.

11. Press Release, US Information Secretary, Athens, Grady addresses letter to PM Venizelos, March 31 1950, Mission to Greece Legal Division.

12. Αναρδάτος (1977).

13. ECA/G, Summary Minutes of Economic Policy Committee Meeting, Apr. 8 1950, Mission to Greece - Finance and Program Division.

γραμμα "αποστρατικοποίησης" προβλεπόταν να συνεχιστεί με αμειώτους ρυθμούς. Οι τομείς της ενέργειας και των τηλεπικοινωνιών παρέμεναν ως υψηλής προτεραιότητας στο επενδυτικό πρόγραμμα και μάλιστα θα περνούσαν λίγο αργότερα υπό κρατικό έλεγχο (ίδρυση ΔΕΗ και ΟΤΕ) σε αντικατάσταση των αντίστοιχων ξένων εταιριών (Power και Cable and Wire).¹⁴

Σε λιγότερο από δύο μήνες, μετά την έναρξη των εχθροπραξιών στην Κορέα, η ECA ενημέρωσε τις Οικονομικές Αποστολές στις ευρωπαϊκές χώρες για το νέο πλαίσιο των κατευθύνσεων και προτεραιοτήτων του Σχεδίου Marshall: "Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο στόχος να φθάσει η Ευρώπη στο σημείο της δικιάς της άμεσης αυτοάμυνας είναι ένας στόχος που υπερβαίνει σε άμεση σπουδαιότητα οποιονδήποτε από τους οικονομικούς στόχους που θέσαμε εμείς και οι Ευρωπαίοι ηγέτες στη διάρκεια των δύο περασμένων χρόνων".¹⁵

Οι νέες κατευθύνσεις πρόκριναν την προτεραιότητα των στρατιωτικών έναντι των οικονομικών στόχων και τη μεταστροφή από τους μακροχρόνιους στους βραχυχρόνιους οικονομικούς στόχους. Σύμφωνα με την πρώτη, η πολιτική της "επαναστρατιωτικοποίησης" απαιτούσε την αύξηση των αμυντικών δαπανών και την άμεση επέκταση της πολεμικής βιομηχανίας. Συνεπώς τα προγράμματα του Σχεδίου Marshall θα έπρεπε να αναθεωρηθούν για να αποδεσμευθούν οι αναγκαίοι πόροι που απαιτούσε η προσπάθεια δημιουργίας βιώσιμης Δυτικο-Ευρωπαϊκής Άμυνας. Παράλληλα όμως θα έπρεπε να διατηρηθεί η σχετική νομισματική σταθερότητα που είχε επιτευχθεί στις ΗΠΑ και στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης (με εξαίρεση τη Δυτική Γερμανία) προς το τέλος της δεκαετίας του 1940. Η έμφαση που δόθηκε στη βραχυχρόνια οικονομική διαχείριση απέβλεπε στην αποτροπή της αναβίωσης των πληθωριστικών πιέσεων στην παγκόσμια οικονομία. Το 1951 η προτεραιότητα της άμυνας στους προσανατολισμούς του Σχεδίου Marshall επισημοποιήθηκε με την μετεξέλιξη της ECA σε MSA (Mutual Security Association).¹⁶

Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1950 έγινε η συνάντηση των Αρχηγών των Οικονομικών Αποστολών στο Παρίσι. Εκεί οριστικοποιήθηκαν οι νέες κατευθύνσεις και εξετάστηκαν τα συγκεκριμένα προγράμματα κάθε χώρας. Στην περίπτωση της Ελλάδας περικόπηκε η οικονομική βοήθεια και "πάγωσε" το πρόγραμμα αποστρατικοποίησης, ενώ στον οικονομικό τομέα δόθηκε προτεραιότητα στην επιτάχυνση των θεσμικών μεταρρυθμίσεων και την άμεση προώθηση μέτρων για τη σταθεροποίηση της οικονομίας.

Η περικοπή της οικονομικής βοήθειας είχε ήδη γίνει αντικείμενο συζητήσεων ανάμεσα στην ECA/G και την ελληνική κυβέρνηση λίγο πριν από την αναχώρηση του Porter για το Παρίσι.¹⁷ Αρχικά, στους κεντρικούς σχεδιασμούς του προγράμματος 1950-1951 η ECA και ο ΟΕΕC, με την σύμφωνη γνώμη της ECA/G είχαν εξαιρέσει την Ελλάδα από τη

14. Σταθάκης Γ., "Κράτος και Οικονομία μετά τον Εμφύλιο", Διάλεξη στο Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Μάιος 1992. (αναδημοσίευση).

15. ECA/Paris to ECA/G, Teleg. RC 189, Aug. 19 1950, AE-CF 1950=52. 500=501.

16. Η Mutual Security Act (Public Law 165, 82nd Congress) επισημοποίησε τις αμυντικές προτεραιότητες του Σχεδίου Marshall.

17. Minor to Sec. State, Teleg. No 899, Sept. 16 1950, AE-CF 1950-52-500=501.

φόρμουλα Snoy-Marjolin.¹⁸ Η φόρμουλα αυτή προέβλεπε τη σταδιακή μείωση της βοήθειας κατά 25% το 1950/1951 και κατά 50% το 1951/1952. Επειδή η πορεία της ανασυγκρότησης στην Ελλάδα είχε επιβραδυνθεί εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου, προτάθηκε η βοήθεια να παραμείνει αμείωτη το 1950-1951 και να μειωθεί κατά 25% το 1951-1952. Τον Αύγουστο του 1950, με πρωτοβουλία της ECA/G και με σαφή την ενθάρρυνση της ECA από το Παρίσι, προτάθηκε να αρθεί η εξαίρεση της Ελλάδας από τη φόρμουλα Snoy-Marjolin και να περικοπεί αντίστοιχα η βοήθεια.¹⁹

Η περικοπή της βοήθειας σε συνδυασμό με την αναστολή της πολιτικής της αποστρατικοποίησης έθεσαν τέτοιους οικονομικούς περιορισμούς που έκαναν αναπόφευκτη πλέον την αποφασιστική περικοπή του επενδυτικού προγράμματος. Κατ' αρχήν περιορίζαν άμεσα τους διαθέσιμους συναλλαγματικούς πόρους για την εισαγωγή εξοπλισμού και τη χρηματοδότηση δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων. Δεύτερον, με τη μείωση των εισαγωγών καταναλωτικών αγαθών θα μειώνονταν ισόποσα τα διαθέσιμα του Ταμείου Αντικαταβολών,²⁰ τα οποία αποτελούσαν την πηγή χρηματοδότησης του δραχμικού μέρους του επενδυτικού προγράμματος. Επιπρόσθετα οι αμυντικές δαπάνες "πάγωσαν" στα επίπεδα του Ιουνίου του 1950. Στην κατάρτιση του προϋπολογισμού του 1950-1951 η ECA/G αρνήθηκε οποιαδήποτε διαπραγμάτευση για τη μείωσή τους.²¹ Το έλλειμμα του προϋπολογισμού έπρεπε συνεπώς να περιοριστεί μόνο μέσω της αύξησης των φορολογικών εσόδων ή και της μείωσης των πολιτικών δαπανών. Καθώς μεγάλο μέρος των δαπανών ήταν ανελαστικό (μισθοί κ.λπ.), οι περικοπές φυσιολογικά επικεντρώθηκαν στο επενδυτικό πρόγραμμα και στις επιδοτήσεις των αγροτικών προϊόντων.

Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα - Πρώτη Φάση, 1951

Τον Ιανουάριο του 1951, με την Επιστολή του νέου Αρχηγού της ECA/G Lapham, προς τον Πρωθυπουργό Βενιζέλο,²² εγκαινιάστηκε η περίοδος της σταθεροποιητικής πολιτικής. Η κοινή ανακοίνωση της ελληνικής κυβέρνησης και της ECA/G στις 17 Φεβρουαρίου του 1951²³ δημοσιοποίησε τα μέτρα της Επιστολής Lapham. Η συνολική επεξεργασία του προγράμματος είχε μόλις ολοκληρωθεί στην Ουάσιγκτον, στις αρχές Ιανουαρίου²⁴ και σκιαγραφούσε τέσσερα στάδια στη διαδικασία της σταθεροποίησης.

18. ECA/W, Explanation and Justification of American Request for 1950/1951, Washington DC, March 1950, p. 19, AE-CF 1950-52:500-501.

19. Report of the Chief of the ECA Mission to Greece for the period of September 7 1949 to November 11 1950, AE-CF 1950-52:500-501.

20. Στο ταμείο Αντικαταβολών κατατίθετο η ισόποση αξία σε δραχμές των εισαγωγών που χρηματοδοτούσε η οικονομική βοήθεια και προορίζονταν για τη χρηματοδότηση του δραχμικού τμήματος του επενδυτικού προγράμματος. Καθώς οι διαθέσιμοι πόροι υπερέβαιναν κατά πολύ τις επενδύσεις, το Ταμείο διέθετε ένα πλεόνασμα το οποίο παρέμενε αδιάθετο για αντιπληθωριστικούς λόγους.

21. ο.π. Report of Chief of ECA.

22. Lapham to PM Venizelos, Let. Jan. 29 1951, Special Representative to Europe-Country Files: Greece.

23. Joint Statement of Greek Government and ECA Mission on the Present Economic Situation, Feb. 17 1951, Special Representative to Europe-Country Files: Greece.

24. Foreign Trade Administration, Integration of Ration Plan with Broad Economic Plan, April 23 1951, AE-CF 1950-52:500-501.

Η πρώτη φάση περιελάμβανε τρεις δέσμες μέτρων που αφορούσαν στις τιμές, στο εξωτερικό εμπόριο και στη χρηματοδότηση. Κατ' αρχήν το σύστημα διανομής με δελτίο διευρυνόταν έτσι που να περιλάβει το σύνολο των βασικών ειδών διατροφής και ρουχισμού, ενώ παράλληλα προβλεπόταν η πλήρης φιλελευθεροποίηση των τιμών για τα υπόλοιπα προϊόντα. Δεύτερο, η χρήση συναλλάγματος για εισαγωγές επιβαρυνόταν με νέο φόρο. Τα προϊόντα κατατάσσονταν σε τέσσερις κατηγορίες και ο φόρος κλιμακωνόταν αντίστοιχα. Τρίτο, μειωνόταν σημαντικά η χρηματοδότηση της οικονομίας, ιδιαίτερα στους τομείς του εισαγωγικού και εσωτερικού εμπορίου. Συνολικά τα μέτρα αυτά αναμενόταν να αποπληθωρίσουν την οικονομία, συγκρατώντας τη ζήτηση και αυξάνοντας την προσφορά μέσω της μείωσης των αποθεμάτων προϊόντων και χρυσού.

Η δεύτερη φάση περιελάμβανε ένα σημαντικό μέτρο την κατάργηση της πολιτικής του χρυσού. Η δραχμή θα έπαυε να είναι μετατρέψιμη σε χρυσό και η σχέση ανάμεσά τους θα διαμορφωνόταν πλέον ελεύθερα στην αγορά. Η τρίτη φάση περιελάμβανε την υποτίμηση της δραχμής και την ανάκληση του φόρου επί της χρήσης συναλλάγματος που είχε εισαχθεί στην πρώτη φάση. Τέλος, η τέταρτη φάση περιελάμβανε την κατάργηση του δελτίου διανομής με δελτίο και των άλλων έκτακτων μέτρων της πρώτης και δεύτερης φάσης.

Στην κατάρτιση του σταθεροποιητικού προγράμματος σημαντική από ότι φαίνεται επίδραση είχαν, η ανάλυση και οι υποδείξεις της Εκθεσης της Αποστολής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, που είχε επισκεφθεί την Ελλάδα στα τέλη του 1950. Η Εκθεση²⁵ επικεντρωνόταν σε τρία σημεία : τον πληθωρισμό, την παραμόρφωση των τιμών και την υπερτιμημένη δραχμή. Από κοινού οι παράγοντες αυτοί απέτρεπαν τη μεγέθυνση της οικονομίας και την ανάπτυξη των εξαγωγών. Η μείωση του δημοσίου ελλείμματος, ο περιορισμός της προσφοράς χρήματος και η υποτίμηση της δραχμής κατά 30% αποτελούσαν τις πιο σημαντικές προτάσεις της Εκθεσης. Επιπρόσθετα προτεινόταν σειρά μέτρων για τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας που αφορούσαν κυρίως τον τρόπο προσδιορισμού των μισθών και την άρση των κρατικών ρυθμίσεων σε τιμές και κέρδη. Η Εκθεση παρέμενε σιωπηλή στο επίμαχο θέμα της ανάπτυξης.

Τα μέτρα που περιέλαβε η κοινή ανακοίνωση της κυβέρνησης και της ECA/G αφορούσαν το πρώτο στάδιο του προγράμματος. Από τα τέλη Φεβρουαρίου άρχισε η υλοποίησή του που περιέλαβε τη διανομή με δελτίο των βασικών αγαθών στο σύνολο του πληθυσμού, το νέο φόρο στις εισαγωγές, τη σταθεροποίηση των μισθών και των τιμών ασφαλείας των αγροτικών προϊόντων, καθώς και μέτρα για τον αυστηρότερο έλεγχο των πιστώσεων και τη χρήση του προϋπολογισμού.

Τα μέτρα αυτά φαίνεται να είχαν θετικό αντίκτυπο στη συγκράτηση των τιμών. (Πιν. 2) Οι τιμές των αγαθών του δελτίου σταθεροποιήθηκαν σε επίπεδα κατώτερα από τον προηγούμενο χρόνο οι τιμές ασφαλείας των αγροτικών προϊόντων αυξήθηκαν ελάχιστα οι τιμές των εισαγωγών αυξήθηκαν εξαιτίας του σχετικού φόρου κατά μέσο όρο 10-15% οι

25. International Monetary Fund-European and North American Department, Report of the Mission to Greece, Nov. 15 1950, Mission to Greece-Construction Division.

τιμές των προϊόντων εγχώριας παραγωγής παρέμειναν σχετικά σταθερές.²⁶ Η συμπεριφορά των τιμών φαίνεται όμως να επηρεάστηκε κυρίως από τους περιορισμούς που τέθηκαν στη ζήτηση μέσω της εισοδηματικής πολιτικής και του περιορισμού των επενδύσεων.

Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα - Δεύτερη Φάση, 1952

Το θέμα της οικονομικής βοήθειας του 1951/1952 αποδείχθηκε για δεύτερη συνεχή χρονιά ιδιαίτερα κρίσιμο. Ήδη από τον Απρίλιο του 1951, στη διάρκεια των συζητήσεων της ECA, του OSR και του OEEC για το πρόγραμμα του επόμενου χρόνου, είχε υιοθετηθεί η άποψη να υπάρξει "ευνοϊκή μεταχείριση" της Ελλάδας και να διατηρηθεί η οικονομική βοήθεια στα επίπεδα του 1950/1951.²⁷ Ο Peurifoy, αντίθετα με τον προηγούμενο χρόνο, υποστήριξε με θέρμη αυτή την επιλογή.²⁷ Όπως επεσήμανε, οποιαδήποτε περικοπή της βοήθειας θα συνεπαγόταν είτε τον περιορισμό των εισαγωγών βασικών αγαθών είτε τη συρρίκνωση του επενδυτικού προγράμματος. Στην πρώτη περίπτωση θα έπρεπε να περιοριστεί το επίπεδο κατανάλωσης σημαντικού τμήματος του πληθυσμού τη στιγμή που το επίπεδο διαβίωσης ήταν σχεδόν οριακό. Στη δεύτερη περίπτωση η αναστολή του επενδυτικού προγράμματος θα είχε αρνητικές συνέπειες στην ίδια τη βιωσιμότητα της ελληνικής οικονομίας. Έτσι, στη διάρκεια του 1951, η Πρεσβεία και η Οικονομική Αποστολή, επεδίωκαν, παράλληλα με την προώθηση του σταθεροποιητικού προγράμματος, να διατηρηθεί η οικονομική βοήθεια στο ύψος του προηγούμενου χρόνου και να υλοποιηθεί και το επενδυτικό πρόγραμμα.

Τον Οκτώβριο του 1951, το ύψος της βοήθειας έγινε αντικείμενο έντονης διαπραγμάτευσης ανάμεσα στην ECA/G και την Πρεσβεία από τη μια πλευρά και στην Ουάσινγκτον από την άλλη. Το Κογκρέσο είχε ήδη επιβάλει σημαντικές περικοπές στο συνολικό πρόγραμμα της βοήθειας προς την Ευρώπη, ενώ παράλληλα η Γαλλία και η Βρετανία είχαν απαιτήσει έκτακτη ενίσχυση για το τρέχον έτος.²⁸ Από ελληνικής πλευράς, τα κεντρώα και δεξιά κόμματα είχαν διατυπώσει από κοινού υπόμνημα, στα τέλη του Σεπτεμβρίου, για τη διατήρηση της βοήθειας στα επίπεδα του 1950/1951.³⁴ Μέχρι τέλους ο Peurifoy και η ECA/G επέμεναν η βοήθεια να μην κατέβει κάτω από τα 200 εκατ. δολάρια.²⁹ Η Ουάσινγκτον όμως παρέμενε ανένδοτη και μετά από διαδοχικές "απειλές" ότι η βοήθεια θα περιοριστεί στα 170 εκατ. δολαρίων,³⁶ αυτή οριστικοποιήθηκε στο ύψος των 182 εκατ. δολαρίων που συνιστούσε μείωση της τάξης του 25%.

Στις 21 Δεκεμβρίου ενημερώθηκε η κυβέρνηση για το οριστικό ποσό. Την ίδια μέρα ο Peurifoy επεσήμανε στην Ουάσινγκτον ότι *"ενώ οι αντιπρόσωποι των ΗΠΑ στην Ελλάδα θα κάνουν κάθε προσπάθεια για την προώθηση των στόχων, δεν αισθάνομαι ότι είμαι σε θέση να διαβεβαιώσω το υπουργείο ότι αυτοί θα επιτευχθούν με μια βοήθεια που περιορί-*

26. Stathakis (1994), όλα τα στοιχεία είναι από το MSA Mission to Greece, Quarterly Statistical Reports 1951-1953.

27. Peurifoy to Sec. State, Teleg. No 3406, Apr. 12 1951, AE-CF 1950-52: 500-501.

28. Bonner Sub-Committee, House Committee on Expenditures in Executive Departments, American Embassy - ECA/G - JUSMAG, Nov. 14 1951, AE-CF 1950-52: 500 & Sec. State to Peurifoy, Teleg. CIRC 421, Jan. 23 1951, AE-CF 1950-52: 500-501.

29. Peurifoy to Sec. State, Teleg. No 2388, Nov. 20 1951, AE-CF 1950-52: 500-501.

ζεται σε 182 εκατ. δολάρια³⁰. Η περικοπή των 54 εκατ. δολαρίων έθιγε άμεσα το επενδυτικό πρόγραμμα που είχε ήδη περιοριστεί από 80 εκατ. δολάρια σε 45 εκατ. δολάρια για το 1951/1952.

Το βιομηχανικό υποπρόγραμμα εξαιρέθηκε στο σύνολό του, ενώ περικοπές θα έπρεπε να γίνουν και στα υποπρογράμματα της ενέργειας και της γεωργίας. Επιπρόσθετα, η νομισματική μεταρρύθμιση που το National Advisory Council, υιοθετώντας την Εκθεση Tenenbaum³¹, είχε αποφασίσει να γίνει την άνοιξη του 1952, θα απαιτούσε 10-20 εκατ. δολάρια σαν αποθεματικό για την ενίσχυση της Τράπεζας της Ελλάδος στη διάρκεια της μεταρρύθμισης.

Η ιεράρχηση των στόχων της αμερικανικής πολιτικής στην Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο των διαφωνιών της ECA/G και της ECA/W. Η ECA/W προσδιόρισε με σαφήνεια το στόχο: *"Νομισματική σταθεροποίηση που να συντηρεί την αμυντική προσπάθεια"*. Η ECA/G επέμενε ότι η νομισματική σταθεροποίηση δεν ήταν αυτοσκοπός, αλλά μέρος της *"γενικότερης οικονομικής σταθεροποίησης που θα προωθούσε παράλληλα την κοινωνική και πολιτική σταθερότητα και θα συντηρούσε την αμυντική προσπάθεια"*.³² Οι αντιθέσεις με την Ουάσιγκτον έμελε όμως να οξυνθούν ακόμα περισσότερο με την εφαρμογή του Νομισματικού Προγράμματος.

Στις αρχές του Ιανουαρίου το Νομισματικό Πρόγραμμα ήταν έτοιμο. Η περικοπή του ελλείμματος του προϋπολογισμού, ο περιορισμός των πιστώσεων, η μείωση των επιδοτήσεων στη γεωργία και η συρρίκνωση του επενδυτικού προγράμματος είχαν αποτυπωθεί σε ποσοτικούς όρους στο Νομισματικό Πρόγραμμα.³³ Το τελευταίο ήταν ένα ισοζύγιο των πληθωριστικών και των αντιπληθωριστικών παραγόντων της οικονομίας που καθοριζόταν από το στόχο που είχε προσδιοριστεί για το επίπεδο της νομισματικής κυκλοφορίας. Το ισοζύγιο είχε την εξής μορφή:

A) Πληθωριστικοί Παράγοντες

1. Ελλείμμα Προϋπολογισμού (270)
 2. Κρατικές Προμήθειες (787)
(συγκ. αγροτ. προϊόντων)
 3. Εξαγωγές (375)
 4. Αδηλοι Πόροι (225)
Τραπ. Ελλάδος (-)
 5. Αύξηση Πιστώσεων
Τράπεζας Ελλάδος (300)
- Σύνολο (1957)

B) Αποπληθωριστικοί Παράγοντες

1. Κρατικές Πωλήσεις (εμπορευμάτων) (654)
 2. Εισαγωγές
 - α. Ιδιωτικές (810)
 - β. Κρατικές (544)
 - Αδηλες Πληρωμές (98)
 4. Μείωση Πιστώσεων
 5. Καθαρή Αύξηση Καταθέσεων
Δημοσίων Οργανισμών (60)
- (2166)

30. Peurifoy to Sec. State, Teleg. No 2869, Dec. 21 1951, AE-CF 1950-52: 500-501.

31. O'Donnell (Sec. of Bisell) to P. Porter (Chief - European Office of MSA), The Tenenbaum Report, Dec. 29 1951, Special Representative to Europe, Country Files: Greece.

32. Yost to Sec. State, Teleg. No 2515, Nov. 29 1951, AE-CF 1950-52: 500-501.

33. Turkel and Constanzo to the Ambassador, U.S. Economic Program in Greece, Memor. Jan. 16 1952, AE-CF 1950-52: 500.

Η διαφορά ανάμεσα στα δύο σκέλη του ισοζυγίου προσδιόρισε το "πληθωριστικό ή αντιπληθωριστικό κενό" και με βάση αυτό θα κρινόταν εάν θα έπρεπε να αποδεσμευτούν πόροι από το Ταμείο Αντικαταβολών. Οι συγκεκριμένοι ποσοτικοί στόχοι του προγράμματος, που εμφανίζονται στον παραπάνω πίνακα, έγιναν αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ της MGA/G και της ελληνικής κυβέρνησης στις 19 Ιανουαρίου του 1952.³⁴ Το επενδυτικό πρόγραμμα εισαγωγές κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και εσωτερική χρηματοδότηση από το Ταμείο Αντικαταβολών, θα συναρτόταν πλέον από την πορεία του νομισματικού προγράμματος και θα υπόκειντο σε αντίστοιχες αναθεωρήσεις.

Η κρίση εκδηλώθηκε πολύ σύντομα και συγκεκριμένα το Μάρτιο του 1952. Το ισοζύγιο των πληθωριστικών και των αποπληθωριστικών παραγόντων βρισκόταν στο σημείο που η διατήρηση των νομισματικών στόχων προϋπέθετε την πλήρη εγκατάλειψη του επενδυτικού προγράμματος. Ο Turkel, που ήταν ο οικονομικός σύμβουλος της Πρεσβείας και ένθερμος υποστηρικτής του Νομισματικού Προγράμματος, συμβούλεψε τον Πρεσβευτή να μην υποχωρήσει στις πιέσεις της ελληνικής κυβέρνησης. Όπως επεσήμανε, *"το επενδυτικό πρόγραμμα τελικά ισοπεδώθηκε και υπάρχουν δύο διέξοδοι. Η οι Έλληνες θα δημιουργήσουν χώρο για το επενδυτικό πρόγραμμα στο ισοζύγιο των πληθωριστικών και αντιπληθωριστικών παραγόντων, ή θα κάνουν πολιτική προσέγγισης στον πρέσβη να σώσει το πρόγραμμα, ανεξάρτητα από τις πληθωριστικές επιπτώσεις"*.³⁵ Τα αίτια δε του αδιεξόδου τα απέδιδε στην πολιτική της Οικονομικής Αποστολής: *"Η κρίση του Ελληνικού επενδυτικού προγράμματος τελικά έφθασε. Δεν είναι πλέον δυνατόν να διατηρήσει τα βασικά του στοιχεία..... Αυτό βεβαίως είναι η οικονομική συνέπεια της αποτυχίας της Αποστολής να αναγνωρίσει έγκαιρα, παρά τις επανειλημμένες προειδοποιήσεις, ότι οι βασικές επιδιώξεις των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα είναι 1) στρατιωτική άμυνα - 2) οικονομική σταθερότητα - 3) βιωσιμότητα. Η Αποστολή δεν το έχει πιστέψει αυτό και έχει επιμείνει να διαβαθμίζει τη βιωσιμότητα πάνω από την οικονομική σταθερότητα"*.³⁶

Η επιλογή του Feurifoy και του Lapham ήταν να πειστεί η Ουάσιγκτον να επιτρέψει την πιο ελαστική χρησιμοποίηση των πόρων του Ταμείου Αντικαταβολών ούτως ώστε να προχωρήσει το επενδυτικό πρόγραμμα.³⁷ Η απάντηση της MSA/W όμως ήταν σαφής.³⁸ Η "οροφή" του Ταμείου Αντικαταβολών για το εξάμηνο ήταν 300 δισ. δρχ. και με το ποσό αυτό έπρεπε να καλυφθούν οι υποχρεώσεις του προηγούμενου χρόνου (100 δισ. δρχ.), ορισμένα μικρά στρατιωτικά έργα (80 δισ. δρχ.) και το επενδυτικό πρόγραμμα. Με άλλα λόγια το επενδυτικό πρόγραμμα θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί και να τηρηθούν οι νομισματικοί στόχοι.

Η απάντηση του Feurifoy ήταν χαρακτηριστική: *"Η πρεσβεία, μελετώντας τις επιπτώσεις της απόφασης της MSA/W για τον προσδιορισμό της ανώτατης οροφής του Ταμείου Αντικαταβολών στα 300 δισ. δρχ., έφτασε στο συμπέρασμα ότι πριν παρθεί η απόφαση αυτή έγιναν βασικές αλλαγές στην πολιτική των ΗΓΠΑ απέναντι στην Ελλάδα, για*

34. Statement of Understanding between the Greek Government and MSA/G, Jan 19 1952, AE-CF 1950-52: 500.

35. Turkel to Ambassador, Projects in Greek Investment Program to be Saved of Present Negotiations Fall, Memor. Mar. 26 1952, AE-CF 1950-52: 500.

36. στο ίδιο.

37. Feurifoy to Sec. State, Teleg. No 4310, Mar. 31 1952, AE-CF 1950-52: 500.

38. MSA/W to Athens Embassy, Teleg. MUSTO 234, Mar. 8 1952, AE-CF 1950-52: 500.

τις οποίες η πρεσβεία δεν έχει συγκεκριμένα ενημερωθεί.³⁹ Με έντονα κριτικό ύφος αποδοκίμασε την πολιτική που μετατρέπει την "κυκλοφορία του νομίσματος σε σιδηρού νόμο επικαθορίζοντας όλες τις άλλες οικονομικές, στρατιωτικές και πολιτικές παραμέτρους" και "δίνει μεγαλύτερη σημασία στη μείωση της νομισματικής κυκλοφορίας κατά 273 δισ. δρχ. από ότι στην υλοποίηση των υψηλής προτεραιότητας επενδύσεων που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα των 450 δισ. δρχ."⁴⁰

Η απάντηση του Lapham ήταν ακόμα πιο έντονη και ειρωνική. Σε επιστολή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών έγραφε: "Έχοντας πάρει τις οδηγίες του, ο συγκεκριμένος αρχηγός της οικονομικής αποστολής έχει φορέσει το καπέλο του αρχηγού της πυροσβεστικής, έχει ακονίσει το τοσεκούρι του και ετοιμάζεται να γκρεμίσει όσο από το ελληνικό σπίτι, το οποίο μάλιστα κτίστηκε με την συμβολή της αμερικάνικης βοήθειας, είναι αναγκαίο για να εξωστρακίσουμε τον πληθωρισμό"⁴¹ Ετοιμος να υποβάλει την παραίτησή του κλήθηκε στην Ουάσινγκτον, μετά από υπόδειξη του Ρευίφογ,⁴² όπου και συμφώνησε να παραμείνει στη θέση του μέχρι να δημιουργηθούν οι συνθήκες της "ομαλής" διαδοχής του. Η σύγκρουση MSA/W και MSA/G είχε πάρει διαστάσεις που ήταν δύσκολο να παραμείνουν κρυφές. Σύντομα δημοσιοποιήθηκαν,⁴³ ενώ το υπουργείο Εξωτερικών απέστειλε την ίδια περίοδο ομάδα εμπειρογνομόνων (Welldon Group)⁴⁴ για να εξομαλύνει τις αντιθέσεις και να διαμορφώσει ενιαίες προτάσεις στις οποίες θα μπορούσαν να συγκλίνουν οι αντιμαχόμενες πλευρές.

Το φθινόπωρο οριστικοποιείται και η νέα περικοπή της βοήθειας. Από 182 εκατ. δολάρια που ήταν το 1951/1952 περιορίζεται σε 80 εκατ. δολάρια για το 1952/1953 (Πιν. 3). Η αρχική πρόταση της MSA/G που υιοθετήθηκε και από τη MSA/W ήταν για 145 εκατ. δολάρια. Το Κογκρέσσο περιέκοψε κατά 30% το συνολικό προϋπολογισμό μειώνοντας αρχικά τη βοήθεια σε 102 εκατ. δολάρια για να επακολουθήσει και νέα περικοπή που αποφασίστηκε τον Αύγουστο αλλά ανακοινώθηκε μετά το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης Παπάγου, τρεις μήνες αργότερα.⁴⁵

Η Ύφεση της Οικονομίας

Η δεύτερη φάση του σταθεροποιητικού προγράμματος ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική στην αντιμετώπιση του πληθωρισμού. (Πιν. 2) Ο στόχος της κυκλοφορίας του νομίσματος για τον Ιούνιο του 1951 επιτεύχθηκε. Το δεύτερο εξάμηνο, παρά το γεγονός ότι η κυκλοφορία αυξήθηκε κατά 10-15%, δεν ξεπέρασε το επίπεδο που είχε την ίδια περίοδο του προηγούμενου χρόνου. Οι πιστώσεις στην οικονομία παρέμειναν περιορισμένες στα επίπε-

39. Peurifoy to Sec. State, Teleg. Mar. 30 1952, AE-CF 1950-52: 500.

40. στο ίδιο.

41. Lapham to Sec. State, Teleg. Mar. 11 1952, AE-CF 1950-52: 500.

42. ο.π. Peurifoy to Sec. State, Mar. 10 1952.

43. Η εφημερίδα το "Έθνος" δημοσίευσε σχετικό άρθρο για τις αντιθέσεις της MSA/G με την MSA/W την 10 Ιουνίου 1952.

44. Η Επιτροπή Welldon συστάθηκε τον Απρίλη και επισκέφθηκε την Ελλάδα τον Μάιο του 1952. Sec. of State, Teleg. No 5209, June 6 1952, AE-CF 1950-52: 500.

45. Jenergan to Martin, On Memo of Defense Support Aid to Greece in fiscal 1952, Memor. Aug. 22 1952, AE-CF 1950-52: 500.

δα που επιβλήθηκαν στην αρχή του χρόνου. Οι δείκτες τιμών της χονδρικής και λιανικής πώλησης είχαν ελαφρά πτωτική τάση. Είναι χαρακτηριστικό ότι και οι τιμές των εισαγόμενων ακολούθησαν παράλληλη πτωτική τάση. Η πτωτική τάση των τιμών συμπαρέσυρε την τιμή της χρυσής λίρας που μετά από τρία χρόνια σταθεροποίησης στις 226.000 δρχ. μειώθηκε στις 185.500 δρχ. χωρίς να κάνει πλέον αναγκαίες τις πωλήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος. Τέλος, ενδεικτική για το μέγεθος των περικοπών των επενδύσεων είναι η πορεία των αναλήψεων από το Ταμείο Αντικαταβολών. Ενώ το 1950 οι επενδύσεις έφθασαν τα 2,3 δισ. δρχ. το 1951 πρώτο έτος σταθεροποιητικού προγράμματος ήταν 1,2 δισ. δρχ. και του 1952 περιορίστηκαν σε μόλις 0,5 δισ. δρχ.⁴⁶

Η σταθεροποιητική πολιτική της διετίας 1951 και 1952 οδήγησε στην πρώτη, μεταπολεμικά, παρατεταμένη ύφεση της ελληνικής οικονομίας. Το παράδοξο είναι ότι ενώ στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου η οικονομία διατήρησε την ανοδική της πορεία, μετά το τέλος του εμφυλίου η πορεία αυτή ανεκόπη και μετατράπηκε σε στασιμότητα. Ο δείκτης της βιομηχανικής παραγωγής είναι απόλυτα ενδεικτικός των τάσεων αυτών. Στα τέλη του 1949, είχε φθάσει στο 90% της προπολεμικής παραγωγής, αλλά ένα χρόνο μετά ήταν στο 120%. Για τους επόμενους τριάντα μήνες ο δείκτης, παρά τις επιμέρους διακυμάνσεις του παρέμεινε στάσιμος. (Πιν. 4). Η μελέτη των επιμέρους κλάδων υποδεικνύει ότι από τη στασιμότητα αυτή διέφυγαν μόνο ο κλάδος παραγωγής ενέργειας και ο κλάδος παραγωγής τσιμέντου. Και στις δύο περιπτώσεις είχαν προηγηθεί σημαντικές επενδύσεις στη διάρκεια του 1948-1950,⁴⁷ ενώ η ζήτηση ειδικά στον τομέα των κατασκευών αυξήθηκε μετά το τέλος του εμφυλίου με εξαιρετικά γρήγορους ρυθμούς.

Όπως είχε επισημάνει κατ' επανάληψη ο Tenenbaum,⁴⁸ μία από τις αναμενόμενες συνέπειες του σταθεροποιητικού προγράμματος θα ήταν η αύξηση της προσφοράς, η ένταση του ανταγωνισμού και η πτώση των τιμών. Φαίνεται όμως ότι στο βιομηχανικό τομέα η προσφορά περιορίστηκε κατ' αναλογία της ζήτησης και ότι η απειλούμενη συμπίεση των κερδών αντιμετωπίστηκε με τη μείωση του κόστους παραγωγής μέσω του περιορισμού της απασχόλησης και των μισθών. Ίσως για το λόγο αυτό η Αμερικάνικη Αποστολή, με εξαίρεση την αρχική περίοδο εφαρμογής του σταθεροποιητικού προγράμματος, ενθάρρυνε τη μικρή αύξηση των μισθών. Μάλιστα την άνοιξη του 1952, η MSA/G διαφώνησε ανοιχτά με το αίτημα των βιομηχάνων να περαμείνουν σταθεροί οι μισθοί για το διάστημα εφαρμογής της σταθεροποιητικής πολιτικής.⁴⁹

Η πιο αρνητική εξέλιξη ήταν η απότομη αύξηση της ανεργίας. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΙΚΑ το ποσοστό της ανεργίας έφθανε περίπου το 15%. Δεδομένου ότι η ύφεση είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στην επαρχία από ότι στην πρωτεύουσα, η ανεργία έφθασε εκεί σε ιδιαίτερα ψηλά ποσοστά. Οι εκθέσεις των συνεργατών της Οικονομικής

46. Όλοι οι δείκτες από MSA Mission to Greece, Quarterly Statistical Reports, Jan. ++ March 1953

47. Η πολιτική των βιομηχανικών δανείων παρουσιάζεται στο Stathakis (1991).

48. ο.π. O'Donnell to Porter, The Tenenbaum Report.

49. Federation of Greek Industrialists, 'Answer of the FGI on problems needing investigation with regard to the readjustment of minimum wages and salaries', Mission to Greece - Labor Information Specialist, Economic Matters και McCoy to Strachan, Evaluation of the Memorandum of the FGI on wages, Memor. July 18 1952, Mission to Greece - Labor Information Specialist, Economic Matters.

Αποστολής στις διάφορες πόλεις,⁵⁰ περιείχαν εκτιμήσεις που ανέβαζαν το ποσοστό ανεργίας στο 25-30%. Τέλος, σύμφωνα με πιο επίσημα δεδομένα, στις μεγάλες μεταποιητικές μονάδες, η απασχόληση μειώθηκε περίπου κατά 10%.⁵¹

Η ευνοϊκότερη κατάσταση της πρωτεύουσας είχε ως κύρια αιτία τη γρήγορη ανάπτυξη του τομέα των κατασκευών. Στα προάστια ο ρυθμός κατασκευής πολυτελών κατοικιών ήταν τόσο έντονος που η Αμερικάνικη Αποστολή έκρινε ότι αυτό αποτελούσε πρόκληση εν μέσω των περιορισμών που έθετε το σταθεροποιητικό πρόγραμμα και ζήτησε από την κυβέρνηση να λάβει διοικητικά μέτρα για τον περιορισμό της.⁵² Η οικοδομική δραστηριότητα παρέμεινε αμείωτη ενώ παράλληλα φαινόμενα ήταν έκδηλα και στις περιοχές μεσαίων και χαμηλών εισοδημάτων.

Η Υποτίμηση του 1953

Το τελευταίο στάδιο του σταθεροποιητικού προγράμματος περιλάμβανε την υποτίμηση της δραχμής. Σύμφωνα με τους αρχικούς σχεδιασμούς, θα είχαν προηγηθεί η κατάργηση της πολιτικής του χρυσού και η ανάκληση ορισμένων από τα έκτακτα μέτρα που είχαν εισαχθεί στο πρώτο και δεύτερο στάδιο του προγράμματος. Η ύφεση όμως της οικονομίας ήταν τόσο έντονη που συμπαρέσυρε την τιμή του χρυσού, έτσι που η Τράπεζα της Ελλάδος προέβει σε αγορές για να αποτρέψει μια παραπέρα μείωση της τιμής του χρυσού.⁵³ Συνεπώς ως ανοιχτό θέμα παρέμεινε ο χρόνος και το μέγεθος της υποτίμησης της δραχμής. Αυτό αποδείχθηκε ιδιαίτερα προβληματικό τη στιγμή που στη διάρκεια του 1952, οι υποστηρικτές του σταθεροποιητικού προγράμματος είχαν μάλλον χάσει την εμπιστοσύνη τους στους τρέχοντες χειρισμούς.

Ο Tenebaum, εξέπληξε την Ουάσιγγτον το Σεπτέμβριο του 1952, όταν φάνηκε να αμφισβητεί τη σκοπιμότητα της ίδιας της νομισματικής μεταρρύθμισης (της Επιχείρησης Νο 2 όπως κωδικά αναφερόταν). Με χαρακτηριστικό τρόπο ο Yost, από την θέση του συμβούλου στην Πρεσβεία των ΗΠΑ στην Ελλάδα, έγραφε στον Lincoln, τον Υπεύθυνο Οικονομικών Υποθέσεων του Γραφείου για τα Ελληνικά, Τούρκικα και Ιρανικά Θέματα του Υπουργείου Εξωτερικών, *"Ο Tenebaum, ενώ δύο μήνες πριν επέμενε ότι η Επιχείρησης Νο 2 ήταν τόσο σημαντική που θα έπρεπε να προβούμε σε αλλαγή της κυβέρνησης στην Ελλάδα προκειμένου να πραγματοποιηθεί, τώρα ωμά μας λέει ότι κρίνει την πορεία της σταθεροποίησης τόσο ικανοποιητική που η Επιχείρηση, αν και είναι ακόμα επιθυμητή, δεν είναι πλέον αναγκαία"*.⁵⁴ Μα και ο Turkel, μετά την ανακοίνωση του ποσού της οικονομικής βοήθειας για το 1952/53, εξέφρασε τις επιφυλάξεις του: *"έχω υπάρξει ένα από τα "original stabilization boys" αλλά αρχίζω να αισθάνομαι ότι περικόπτουμε πολύ γρήγορα"*.⁵⁵

50. Reports by Jonhston (Salonica), Dillon (Ioannina), Jonhston (Eastern Macedonia), and others, all others, all in Mission to Greece - Labor Information Specialist, Economic Matters.

51. Textile Federation to MSA/G Labor Division, Employment in the Textile Industry, Memor. July 15 1952. Mission to Greece - Labor Information Specialist, Economic Matters.

52. Lincoln to Turkel, Dep. of State, Let. July 1 1952, AE-CF 1950-52: 500.

53. Peurifoy to Sec. of State, Teleg. No 4928, May 16 1952, AE-CF 1950-52: 500.

54. Yost to Lincoln, American Embassy, Let. Sept. 11 1952, AE-CF 1950-52: 500.

55. Turkel to Maynard, Athens Embassy, Let. Aug. 18 1952, AE-CF 1950-52: 500.

Στην Ουάσινγκτον ήταν επίσης διάχυτες οι επιφυλάξεις για τη σκοπιμότητα της μεταρρύθμισης. Αν και η MSA/W, που ήταν υπεύθυνη για τη λήψη των αποφάσεων για την πορεία του σταθεροποιητικού προγράμματος, διατήρησε μέχρι τέλους την εμμονή της στην ορθότητα της πολιτικής αυτής, σημαντικοί παράγοντες των Υπουργείων Εξωτερικών και Οικονομικών παρέμεναν επιφυλακτικοί. Όπως έγραφε χαρακτηριστικά ο Lincoln στον Yost "όπως ξέρεις εγώ προσωπικά δεν είμαι καθόλου ευχαριστημένος με την επιχείρηση No 2. Δεν νομίζω ότι ανταποκρίνεται στην ελληνική σκηνή. ... Μάλιστα δεν έχω συναντήσει κανέναν που να είναι εξοικειωμένος με την ελληνική σκηνή και να την υποστηρίζει."⁵⁶

Το φθινόπωρο του 1952, λίγο πριν από τις νέες εκλογές, το θέμα της νομισματικής μεταρρύθμισης είχε μετατραπεί σε αντικείμενο πολιτικής πλειοδοσίας. Ο Καρτάλης σε μια ύστατη απόπειρα να διασώσει την κυβέρνηση του Κεντρου υποσχόταν, στις διαβουλεύσεις του με την Οικονομική Αποστολή, ότι "θα μπορούσε με την υποστήριξη των ΗΠΑ να συνεχίσει το σταθεροποιητικό πρόγραμμα μέχρι την επόμενη άνοιξη και τότε να υλοποιήσει με επιτυχία τη νομισματική μεταρρύθμιση."⁵⁷ Η αμερικάνικη πλευρά όμως ήταν ήδη σταθερά προσανατολισμένη στη "λύση Παπάγου" και επέμεινε στην προκήρυξη των εκλογών και την οριστική μετάθεση της νομισματικής σταθεροποίησης για την άνοιξη.

Το μέγεθος της υποτίμησης ήταν το τελευταίο κρίσιμο θέμα. Τον Οκτώβριο του 1950 η Αποστολή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου είχε προτείνει 30%.⁵⁸ Στα τέλη του 1951, μία Ομάδα Εργασίας ελλήνων καθηγητών είχε προτείνει 30-40%⁵⁹ και λίγους μήνες αργότερα η περίφημη Εκθεση Βαρβαρέσσου είχε προκρίνει το 40%.⁶⁰ Τον Ιούλιο του 1952, οι Constanzo και Turkel, μετά από διαβουλεύσεις με ελληνικούς παράγοντες πρότειναν 40-50%,⁶¹ ενώ η MSA/W την ίδια περίοδο συζητούσε ακόμα υψηλότερα ποσοστά.⁶² Αυτή η συστηματική επιδείνωση της συναλλαγματικής αξίας της δραχμής στο διάστημα 1950-52 ήταν μάλλον προϊόν της σταθεροποιητικής πολιτικής. Η στασιμότητα της παραγωγής και η αναστολή των σημαντικών επενδύσεων σε υποδομή και παραγωγικές εγκαταστάσεις είχαν αποτρέψει βελτιώσεις στην παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Τη στιγμή μάλιστα που οι περισσότερες ευρωπαϊκές οικονομίες συνέχισαν να εμφανίζουν αυξητικές τάσεις, αν και σε χαμηλότερους από ότι προηγούμενα ρυθμούς.

Η υποτίμηση έγινε τελικά τον Απρίλιο του 1953 και συνδέθηκε με το όνομα του τότε Υπουργού Συντονισμού Μαρκεζίνη.⁶³ Όπως φάνηκε από την παραπάνω ανάλυση η "επιτυχία" της νομισματικής μεταρρύθμισης όσον αφορά δηλαδή στη σταθεροποίηση της δραχμής θα πρέπει να αποδοθεί στη σταθεροποιητική πολιτική που είχε εφαρμοστεί στα

56. Lincoln to Yost, Dep. of State, Let. July 21 1952, AE-CF 1950-52: 500.

57. στο ίδιο.

58. ο.π. IMF Report, Report of the Mission to Greece.

59. Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια της Τράπεζας της Ελλάδος 1928-1978, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος 1978, σ.392.

60. Βαρβαρέσσος Κ., Εκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος (μη δημοσιευμένο τμήμα της Εκθεσης), Ουάσινγκτον 1952.

61. Lincoln to Yost, Dep. of State, Let. July 15 1952, AE-CF 1950-52: 500.

62. στο ίδιο.

63. Η Μεταρρύθμιση Μαρκεζίνη αναλύεται ευνοϊκά με τη χρήση οικονομικής ανάλυσης, στο Eliadis (1954), ενώ πιο συνοπτικές παρατηρήσεις υπάρχουν στα Candilis (1968), Freris (1986), Halikias (1978), Munkman (1958) και Sweet-Escott (1954).

προηγούμενα δύο χρόνια. Η πολιτική αυτή είχε τεράστιο "κόστος προσαρμογής" η παραγωγή έμεινε στάσιμη για δυόμισι περίπου χρόνια η ανεργία αυξήθηκε απότομα τα εισοδήματα περιορίστηκαν. Επιπρόσθετα η αναστολή του επενδυτικού προγράμματος φαίνεται να είχε και μεσοπρόθεσμες επιπτώσεις. Οι ιδιωτικές επενδύσεις παρέμειναν στάσιμες για όλη σχεδόν την περίοδο της δεκαετίας του 1950. Η βιομηχανική ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε στη δεκαετία του 1960, αφού είχαν σταδιακά ολοκληρωθεί οι επενδύσεις σε υποδομές που προέβλεπε αρχικά το επενδυτικό πρόγραμμα. Είναι άξιο παρατήρησης ότι η ίδια η βιομηχανική ανάπτυξη της δεκαετίας του 1960 ήταν σχεδόν πανομοιότυπη με τις ιδέες και προτάσεις που είχαν διατυπωθεί στην Έκθεση Porter το 1947 και στο Τετραετές Πρόγραμμα 1948-52 ένα χρόνο αργότερα.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν και Αμυντικές Δαπάνες 1949-1952 (σε τρισ. δρχ.)

	1949	1950	1951	1952
Α Καθαρό Εθνικό Προϊόν	14.5	20.1	24.3	26.7
Β Συνολικό Εθνικό Προϊόν (με την Οικονομική Βοήθεια)	19.6	27	33.3	35.8**
Γ Δαπάνες Προϋπολογισμού	3.6	5.4	6.2	7.5
- ως ποσοστό Καθ. Εθν. Προϊόντος	27.2	27.1	25.5	27.9
Δ Αμυντικές Δαπάνες				
- ως % του Καθ. Εθν. Προϊόντος	13.3	12.8	12.4	12.5
- ως % των Δαπανών του Προϋπολογισμού	48.8	47.5	48.6	44.6

* Εκτιμήσεις της Οικονομικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Ευρώπη

** Εκτίμηση με υμνος βοήθειας τα 250 εκατ. δολ (το πραγματικό μέγεθος ήταν τελικά 182 εκατ. δολ)

Source: Kartalis to Peurifoy, Adjustment of current financial and economic plan to reduced level of aid, Memorandum Dec. 5, 1951, Athens Embassy - Conf. Files, 1950-1952:500, Box 42

Πίνακας 2
Δείκτης Τιμών Αυγ. 1949-Δεκ. 1952 (Οκτ. 1939=1)

	1949	1950	1951	1952
Φεβ.		363	405	421
Απρ.		338	419	415
Ιουν.		336	398	386
Αυγ.	349	384	396	395
Οκτ.	340	382	406	410
Δεκ.	340	389	409	410

Source: MSA Mission to Greece, Quarterly Statistical Report, Jan.-Mar. 1953

Πίνακας 3
Οικονομική Βοήθεια των ΗΓΠΑ στην Ελλάδα 1949-1953 (σε εκατ. δολ.)

1949-50	256
1950-51	236
1951-52	182
1952-53	80

Source: MSA/Greece, Quarterly Statistical Report, Jan.-Mar. 1953

Πίνακας 4
Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής (1939=100)

	1949	1950	1951	1952	1953
Ιαν.		95	119	127	118
Μαρτ.		96	118	126	124
Μάιος		105	127	123	
Ιούλ.		109	123	120	
Σεπτ.	90	123	133	122	
Νοεμ.	97	127	132	126	

Πηγή: ΣΕΒ, Η Ελληνική Βιομηχανία κατά το 1954-1955

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Candilis W. (1968), *The Economy of Greece 1944-1966: Efforts for Stability and Development*, New York: Frederic Praeger.
- Eliadis E. (1954), "Stabilization of the Greek Economy and the 1953 Devaluation of the Drachma", IMF Staff Papers Vol. IV No. 1.
- Halikias D. (1978), *Money and Credit in a Developing Economy: The Greek case*, New York: University Press.
- Iatrides J. (ed) (1981), *Greece in the 1940. A Nation in Crisis*, Hanover and London: University Press of New England.
- Λιναρδάτος Σ. (1977), *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Αθήνα: Παπαζήση.
- McNeil W. H. (1957), *Greece: American Aid in Action, 1947-56*, New York: The 20th Century Fund.
- Munkman C. (1958), *American Aid to Greece, A Report on the First Ten Years*, New York: Frederick Praeger.
- Stathakis G. (1944), "U.S. Economic Policies in Post Civil War Greece, 1949-1953: Stabilization and Monetary Reform", *The Journal of European Economic History* (fall).
- Stathakis G. (1993), "The Marshall Plan in Greece" in *Comite pour L'Histoire Economique et Financiere de la France, Le Plan Marshall et le relevement economique de l'Europe*, Pref. de J. Delors, Paris.
- Stathakis G. (1991), "Finance and Industrial Reconstruction: the Case of the Marshall Plan in Greece" in *Association Interdiscipline Franco-Hellenique 1992 (1991), L'Enterprise en Grece et en Europe, XIXe_XXe Siecles*, Athens: Sophis 1992.
- Thomadakis S. (1989), "The Truman Doctrine: Was a Development Agenda?", *Journal of Modern Hellenism*, No 6.
- Sweet-Escott B. (1954), *Greece: A Political and Economic Survey 1939-1953*, London: Royal Institute of International Affairs.